

TIMO TYRVÄISEN TEESIT JA TULKINNAT

Kirjoittaja on valtiotieteen tohtori ja Aktia Pankin Senior Advisor

Venäjän talouden iso kuva ja Putinin sotapolitiikka

Venäjän talous palasi pysähtyneisyyden aikaan jo ennen Ukrainan kriisiytymistä. Kun sisäiset ongelmat leviävät, hallitsijat ovat läpi vuosisatojen kääntäneet katseensa ulkoisiin vihollisiin.

Neuvostoliiton elämänlanka katkesi joulukuussa 1991. Vuosia jäi taakse 73. Perintö, jonka Neuvostoliitto jätti Venäjälle, oli surkea: seisahtanut talous, yksipuolinen, raaka-ainevaltainen tuotantorakenne, laaja sotateollisuus, tehoton valtiosektori, rehottava korruptio, poliittisesti ohjattu pankkisektori, hurjat ympäristöongelmat, halvaksi painetun energian tolkkuton tuhlaus

Sosialistinen ohjaustalous oli määrä korvata markkinataloudella. Yksityistämisestä *Boris Jeltsinin* presidenttikaudella 1991-98 tuli kuitenkin sekasortoinen prosessi. Suuri osa kansallisvarallisuudesta ajautui uuden oligarkiluokan hallintaan. Äkkirikastuneen liikemiesluokan liiketaloudellinen osaaminen oli lievästi sanoen kyseenalainen eikä talous saanut ilmaa siipiensä alle. Meno oli kuin Villissä lännessä.

Korttitalo romahti 1998 (kuvio 1). Rupla menetti arvostaan kolme neljäsosaa. Kesällä 1999 inflaatio oli yli 120 % (kuvio 2). Kuluttajien ostovoima heikkeni. Investoinnit jäättyivät. Kokonaistuotanto supistui 10%. Keskivertovenäläisen aineellinen elintaso, joka oli 1992 noin 50 % keskivertosuomalaisen elintasosta, oli 1999 enää 30 %.

Vladimir Putinin presidenttikausi 2000-2008 oli taloudellinen menestys. Venäjän historiassa kokonaistuotannon yli 7 prosentin vuotuinen keskikasvu 2000-2007 (kuvio 1) oli poikkeuksellinen. Kun väestö supistui, *per capita* BKT nousi vielä enemmän.

Menestys rakentui heikon ruplan ja öljyn hinnannousun varaan (kuvio 3). Talous kasvoi kulutuksen varassa. Investoinnit olivat vähäisiä. Epävarma liiketoimintaympäristö piti sijoittajat varovaisina.

Tuotantorakenteen monipuolistuminen ei edennyt. Rakennemuutokset seisoivat.

Vakautusrahastojen luominen oli yksi harvoista Putinin kahden ensimmäisen presidenttikauden taloudellisista merkkiteoista. Rahastoihin kerättiin verotuksella iso siivu öljyntuottajien tuloista. Näin varauduttiin talouden häiriöihin ja väestön ikääntymiseen. Kolikolla oli kuitenkin kiusallinen kääntöpuoli. Kun verotus oli paitsi kireää myös poukkoilevaa ja enemmän tai vähemmän mielivaltaista, öljyteollisuuden investoinnit pysyivät jäässä. Kalusto sai vanhentua ja uusien lähteiden etsiminen seiso.

Finanssikriisi iski Venäjälle kesällä 2008. Öljyn halpeneminen, maailmankaupan romahdus ja pankkisektorin sekasorto veivät maan syvään kriisiin. BKT oli keväällä 2009 yli 11 % pienempi kuin vuotta aiemmin (kuvio 1).

Talouden toipuminen 2010-2011 näytti hyvältä. Kokonaistuotanto kasvoi 4½ prosentin keskivauhtia 2010 alusta kevääseen 2012. Sen jälkeen kasvu kuitenkin hidastui ja 2013 alussa BKT oli enää prosentin suurempi kuin vuotta aikaisemmin (kuvio 1). Neuvostoliitolta perityt rakenteelliset heikkoudet ottivat niskalengin ja maa palasi pysähtyneisyyden aikaan. Se merkitsi sitä, että ja Läntisen-Euroopan suuntaan ammottavan elintasokuilun kapeneminen seisahtui

Rakenteellisista heikkouksista kertoo myös se, että kun valtion budjetti tasapainottui 25 dollarin öljynhinnalla kymmenen vuotta sitten, nyt ei edes 100 dollaria tahdo riittää. Tuotannon raaka-ainevaltaisuus ja yksipuolisuus ovat yhtä ilmeisiä kuin Neuvostoliiton hajotessa. Korruptio rehottaa, energiaa tuhlataan ja ympäristöä saastutetaan.

Vuonna 2011, pääministerinä ollessaan Putin tilasi 2020-strategiaohjelman, jota valmisteli yli tuhat asiantuntijaa eri alojen työryhmissä. Ilmestyessään ohjelma näytti vaikuttavalta tiekartalta uudistuvaan yhteiskuntaan ja kestäväan talouteen. Mitään ei kuitenkaan ole tapahtunut. Näyttää ilmeiseltä, että Venäjän valtiolliset instituutiot ovat niin heikot, ettei edes Putinin voima riitä talouden uudistamiseen ja liiketoimintaympäristön parantamiseen.

Venäjä palasi pysähtyneisyyden aikaan jo ennen Ukrainan kriisiytymistä (kuvio 1, 4, 5, 6). Kun sisäiset ongelmat leviävät, hallitsijat ovat läpi vuosisatojen kääntäneet katseensa ulkoisiin vihollisiin.

Uskonto, uhka, nationalismi

Nyky-Venäjällä on oma todellisuutensa oikeaoppisen kristinuskon päävartiona. Se on omissa silmissään ”kolmas Rooma” ortodoksisen Itä-Rooman pääkaupungin, Istanbulin satoja vuosia sitten tapahtuneen luhistumisen jälkeen. Samalla logiikalla Venäjä on ainoa maa, jolla on tieto oikeista arvoista. Valtio pönkittää tätä maailmankuvaa laajamittaisen kirkkojen kunnostamisen ja rakentamisen politiikalla. Oikean uskon ja oikeiden arvojen maa kokee olevansa jatkuvan uhkan kohteena. Rappio uhkaa Lännestä ja sen työrukkanen on Nato.

Vuonna 1997 Venäjä ja Nato solmivat sopimuksen, jonka oli määrä avata tie kumppanuuden syvenemiseen. Viime vuosien propagandassa kumppani on muuttunut ilmestyskirjan pedoksi. Kun Baltian maat ja Puola liittyivät Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Natoon, venäläinen todellisuus puhuu Naton (vastoin sopimuksia tapahtuneesta) hivuttautumisesta kohti Venäjän rajoja. Venäläiseen todellisuuteen ei mahdu ajatus, että prosessin *driving force* oli uusien Nato-maiden sisäsyntyinen halu suojautua Venäjää vastaan.

Valtiollisen tiedotusmonopolin tehokkuus on häkellyttävä. Muutamassa kuukaudessa ystävällismielinen Ukraina muuttui henkipatoksi, jonka kautta Lännen ja jopa fasismin uhka istutettiin entistäkin syvemmälle venäläiseen sielunmaisemaan.

Kun Putin päätti vallata Krimin, hän epäilemättä luotti käsitykseensä Lännen degeneroituneisuudesta, heikkoudesta ja epäyhtenäisyydestä. Heti Krimin valtaamisen jälkeen alkoi Itä-Ukrainan horjuttaminen. Ehkä Putin laski, että kun siellä on tarpeeksi rähinää, Krimin haltuunotto muuttuu tapahtuneeksi tosiasiaksi muutamassa kuukaudessa. Nyt alkaa näyttää siltä, että Putin on aivan oikeassa.

Toisaalta voi olla niin, että venäläiseen todellisuuteen ei mahtunut ajatus, että heikko Länsi pystyisi vakaviin

vastatoimiin. Ehkä sanktiot, jotka iskevät Venäjään kipeämmin kuin tänään halutaan myöntää, ovat olleet jonkin asteen yllätys.

Vaikka pysähtyneisyyden aika alkoi paljon ennen sanktioita, Venäjä tulee epäilemättä syyttämään talousongelmistaan Länttä.

Isoon kuvaan liittyy vielä Putinin lempilapsi, Euraasian Talousunioni. Venäjän, Valko-Venäjän, Ukrainan ja Kazakstanin liitto ei olisi toteutuessaankaan ollut talouden jättiläinen. Maailmanpankin tilastoissa näiden neljän maan yhteenlaskettu BKT olisi ollut pienempi kuin Italian, Suomen ja Kreikan. Ilman Ukrainaa kolmen maan löyhä liittouma on hieman Italian ja Suomen yhteenlaskettua taloutta suurempi.

Mielikuvissa Euraasian unioni on silti mittava. Pintala on valtava ja yhteenlaskettu väestömäärä 170 miljoonaa. Venäjä on uskonut liittouman suuren väestöpohjan ja sen avaaman markkinapotentiaalin vahvistavan Venäjän ääntä EUn suuntaan. Siksi 45 miljoonan asukkaan Ukrainan menetyks kirpaisee.

On selvää, että Ukrainan kriisin aikana tapahtunut kansainvälisen tilanteen heikentyminen rasittaa Euraasian talousunionin tulevaisuudennäkymiä ja sen kykyä vastata jäsenmaiden odotuksiin. Eteneminen sanoista tekoihin - eli sovittujen asioiden toimeenpano - olisi vaikeaa ilman tätä rasiitettakin. Kaikissa jäsenmaissa valtiolliset instituutiot ovat heikot. Lisäksi kokonaisuus on epäsuhtainen yhdistelmä hyvin erilaisia talouksia ja yhteiskuntia.

Moninaiset megahaasteet

Venäjän väestö supistuu nopeasti. Vuonna 1997 venäläisiä oli 148 miljoonaa ja nyt 143 miljoonaa. YK arvioi väestön määräksi 122-125 miljoonaa vuonna 2025. Viinan ja muiden epäterveiden elämäntapojen vuoksi miesten keskimääräinen eliniänodote on 63 vuotta, kun se on Suomessa 77 vuotta. Todennäköisesti vain 40 % nyt 24-vuotiaista miehistä elää 60 vuoden ikään. Venäjän talous tarvitsee massoittain vierastyöläisiä, mutta ultranationalismi on jo johtanut entisen Neuvostoliiton aasialaisista osista tulleiden vierastyöläisten rassistisiin pahoinpitelyihin. Uskonto-pohjaisen nationalismin ja talouden vaatiman maahanmuuton välillä kytee yhteiskunnallinen palopommi.

Ympäristöhaasteet ovat hurjat. Venäjän kaupunkiväestöstä lähes 60 % eli liki 60 miljoonaa henkeä asuu paikkakunnilla, joilla ilman saastuminen on korkea tai erittäin korkea. Venäjä, joka tuottaa hiilidioksidipäästöjä kolmanneksi eniten Kiinan ja USAn jälkeen, pys-

tyisi vähentämään energiankulutuksestaan jopa 30 %, jos energian käyttö olisi yhtä tehokasta kuin OECD-maissa keskimäärin. Mitään ei kuitenkaan tapahdu.

Ilmasto lämpenee Venäjällä nopeammin kuin muualla maailmassa, sillä arktisten alueiden lämpeneminen on lähes kaksi kertaa nopeampaa kuin maapallon lämpeneminen keskimäärin. Venäjän pinta-alasta 60% on ikiroudan peitossa. Näillä alueilla sijaitsee yli 30% maan öljy- ja 60% maakaasuesiintymistä. Lämpenemisen aiheuttama sulaminen lisää paitsi maaperään varastoituneiden kasvihuonekaasujen vapautumista myös tulvariskejä ja voi aiheuttaa merkittäviä vahinkoja rakennuksille, teille, lentokentille ja energiansiirtoverkostoille.

Taloudellisen kehityksen suuri este on se, että Venäjä ei ole oikeusvaltio sanan läntisessä merkityksessä. Oikeuslaitoksen poliittinen ohjaus on ilmeistä. Kun poliittinen oikeus voi huomenna viedä sekä omaisuuden että vapauden, omistajien kiinnostus pitkäkestoiin investointeihin ja liiketoiminnan kehittämiseen on vähäinen.

Liiketoimintaympäristöä rasittavat mielivaltaisen oikeuslaitoksen rinnalla mielivaltainen verottaja kommandojoukkoineen. Maailmanpankin *Doing Business*-raportin 189 maan vertailussa Venäjä on sijalla 92. *Transparency internationaln* 175 maan korruptiorankingissa Venäjä on sijalla 127. Vuosia jatkunut pääomapako todistaa, että Venäjän investointi-ilmapiiri ei ole kohentunut hienoista suunnitelmista huolimatta ja Ukrainan kriisin aikana pääomien ulosvirtaus on kiihtynyt entisestään.

Venäjän talouden kivijalka on öljyssä ja kaasussa. Niiden tuotanto ovat pääosin valtiollisten yhtiöiden hallussa. Vanhojen esiintymien ehtyessä kaasun- ja öljyntuotannon tason ylläpitäminen vaatisi mittavia investointeja ja uuden teknologian käyttöönottoa. Tarve kasvaa, kun kaasuntuotannon maantieteellinen painopiste on siirtymässä Länsi-Siperian vanhoilta kentiltä pohjoiseen ja itään. Mannerjalusta on erityisen suuri haaste ja Venäjän tavoite lisätä merkittävästi energianvientiä Aasian markkinoille edellyttää valtavia investointeja Kaukoidän tuotanto- ja kuljetusinfrastruktuuriin.

Putinin uusi päänsärky on amerikkalainen liuskekaasu ja liuskeöljy, joiden hinta on eurooppalaisittain hyvin halpa. Jos Ukrainan kriisi johtaa siihen, että *Obama*

sallii nesteytetyn maakaasun viennin Eurooppaan, Venäjältä katoaa paitsi tärkeä kiristysruuvi myös merkittävä siivu vientituloista kaasun maailmanmarkkinahintojen laskiessa. Kestäisivätkö arktisten alueiden hyödyntämisen ja Kiinaan johtavien kaasuputkien rakentamisen taloudelliset perusteet?

Kaikkien näiden megahaasteiden päälle tulevat Ukraina suuntautuvan sotaretken kustannukset ja lännen asettamat talouspakotteet. Ne tulevat pysäyttämään Venäjän talouskasvun pitkäksi aikaa. Nähtäväksi jää kuinka maan nykyjohton suosio kestää elintason laskun.

Kuinka vahva johtaja Putin on?

Talouden uudistamisen näkökulmasta Putinin saavutukset ovat heikot. Vahva presidentti olisi pitkän hallintokautensa aikana pystynyt muuttamaan talouden ja yhteiskunnallisen tasapainon kehityskulkua parempaan. Sotaisuuden, mielipidevapauden rajoittamisen ja nationalistisen propagandakoneiston näkökulmasta Putin on kuitenkin epäilemättä vahva johtaja.

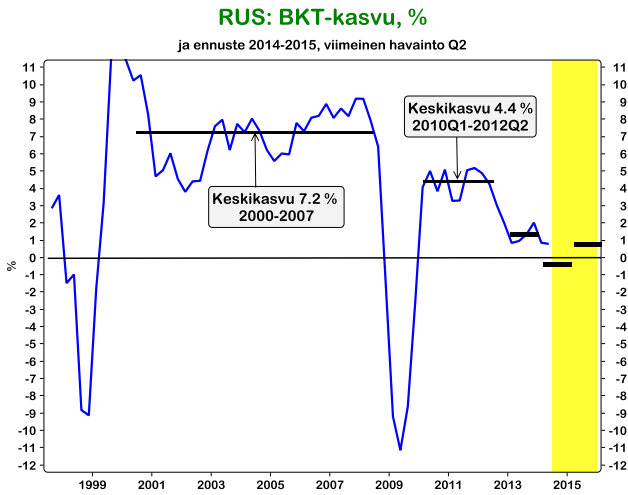
Neuvostoliiton hajotessa maassa ei ollut puoluejärjestelmää sanan läntisessä merkityksessä. Monissa itsenäistyneissä maissa puolueet ovat syntyneet karismaattisten tai muuten sopivien henkilöiden ympärille. Monet ”puolueet” ovat olleet yhden asian liikkeitä, jotka tulevat ja menevät. Ei ole kokonaisvaltaista poliittista ohjelmaa, jonka mukaan lupauksia ja lupausten toteutumista voitaisiin arvioida, ei suunnitelmaa jonka mukaan maata aiotaan uudistaa. Tämä on ollut tyyppillistä myös Venäjällä.

Jos Putinin kansansuosio alkaa talousongelmien kärjistyessä hiipua, mistä löytyy vaihtoehto? Mistä löytyy johtaja, joka johtaisi kansakunnan uudistumisen tielle? Oli seuraava presidentti kuka tahansa, hänelläkään ei ole kokonaisvaltaista ohjelmaa eikä koeteltua puoluekoneistoa. Ilman niitä ei hallita valtiollista byrokratiaa. Kuinka uskottava voi silloin olla lupaus talouden ja politiikan toimintatavan muutoksesta, jossa oikeusvaltion vahvistaminen on ensimmäisiä askelia?

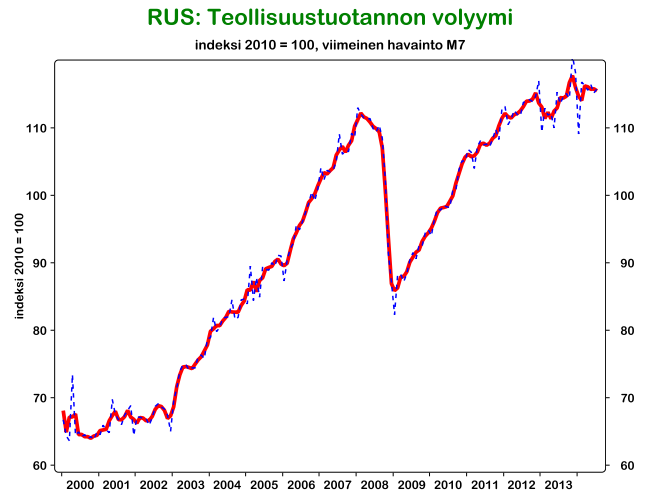
Nykyisillä poliittisilla rakenteilla jokainen presidentti tulee jäämään hallintokoneiston panttivangiksi. Muuttuisiko mikään johtajan nimen muuttuessa?

Tämän hetken kansansuosiolla mitattuna Putin on vahva johtaja, mutta ilman vahvaa taloutta vahvankin sotapäällikön voima vähenee vuosien virrassa. Sen opettaa historia.

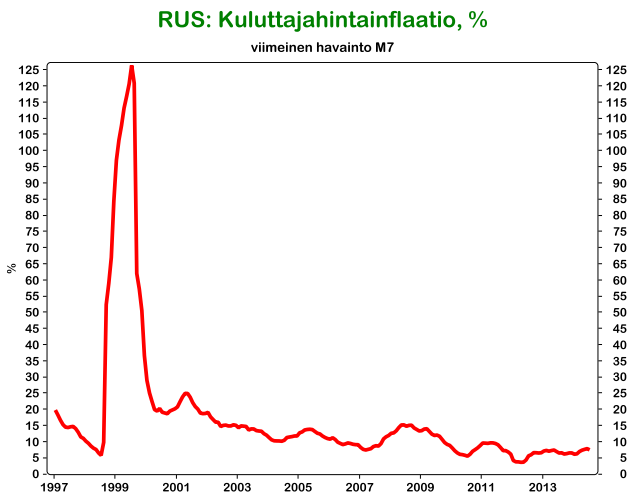
Kuvio 1

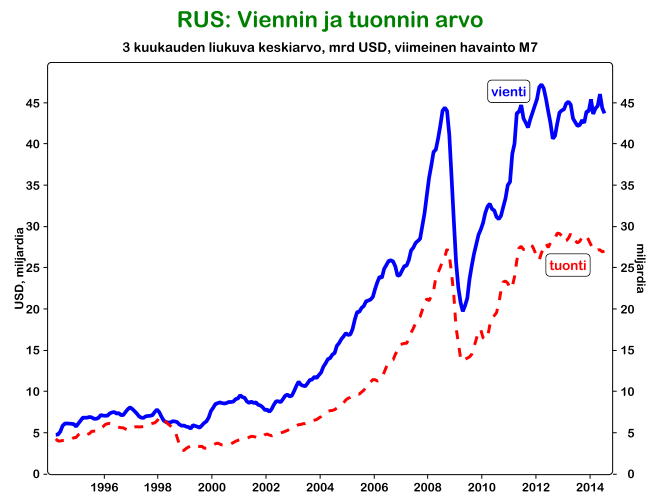
Kuvio 4

Kuvio 2

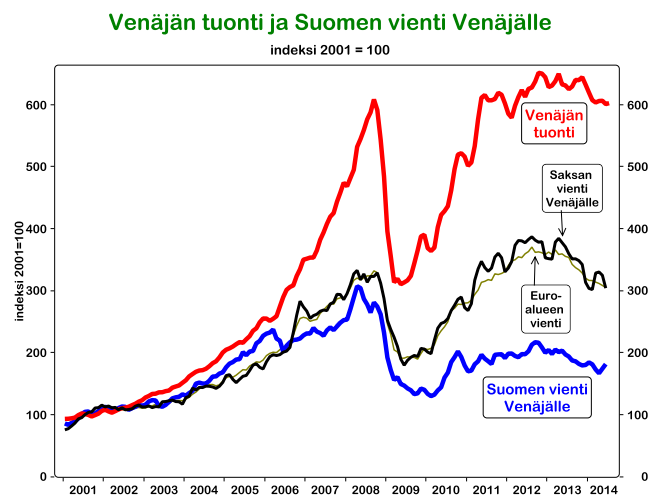
Kuvio 5

Kuvio 3

Kuvio 6

Aktia Pankki Oyj julkaisee tämän katsauksen vastikkeetta. Katsauksessa esittämämme analyysi ja sen perusteella tekemämme ennusteet perustuvat yleisön saatavilla oleviin tietoihin. Vaikka käytämme Aktia Pankin mahdollisimman luotettavina pitämiä lähteitä, olosuhteissa voi tapahtua varoittamatta suuriakin muutoksia, jotka vaikuttavat katsauksessa esitettyihin arvioihin. Aktia Pankki Oyj, sen tytä- ja osakkuusyhtiöt, sen yhteistyökumppanit tai edellä mainittujen palveluksissa olevat henkilöt eivät takaa kommentissa ja katsauksissa esitettyjen tietojen oikeellisuutta tai täydellisyyttä eivätkä vastaa vahingoista, joita niiden käytöstä mahdollisesti aiheutuu.